

¶ Klaus Düwel (ed.). *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung* (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 15) Berlin [etc.]: de Gruyter, 1998.

Hoewel Bestond tot dertig jaar geleden de bezigheid van runologen nog voornamelijk uit het duiden van individuele inscripties, met weinig of geen aandacht voor structurele zaken van de runologie als geheel, thans

geldt het als onwenselijk de ontcijfering van een enkele inscriptie tot thema te kiezen. Konden Marsstrander, Hugo Jungner en Magnus Olsen zich nog naar hartelust te buiten gaan aan uitweidingen over een enkele runenstein, deze benadering heeft duidelijk terrein verloren aan een werkwijze die uitgaat, niet van één of twee inscriptie(s), maar van overkoepelende categorieën gevormd door, hetzij nieuwe academische aandachtsgebieden (zoals *verschriftelijking* als fase van maatschappelijke ontwikkeling), dan wel nieuwe inzichten ontleend aan reeds bestaande academische disciplines (grafematische structuur, fonematische analyse). Voor een deel ook zijn deze nieuwe focuspunten het gevolg van het voortdurend toenemend aantal vondsten, die bovendien, anders dan vroeger, door gedigitaliseerde opslag in databases de mogelijkheid openen tot het verrichten van grootschalig onderzoek van allerlei aard. Het eind tachtiger-jaren in Uppsala gestarte *Projektet de vikingatida runinskrifternas kronologi* is hiervan een lichtend voorbeeld, getuige de stroom publicaties en dissertaties die als afgeleide hiervan kunnen gelden. Tenslotte hangt de huidige wetenschappelijke belangstelling voor de runologie ook samen met een toegenomen besef dat, in latere tijd althans, de inscripties, bij al hun beperktheid, een directere kijk op de samenleving bieden dan ons vergund is bij literaire teksten, die veelal slechts in afschriften zijn overgeleverd en meestal een niet bestaande wereld geënt op literaire modellen voor ogen voeren. Het is een ontwikkeling die slechts weinigen zullen betreuren, en het verrast dan ook dat Olof Sundqvist in *Blandade runstudier 2* met zekere weemoed de dagen van Otto von Friesen en Elias Wessén memoreert, en zich slechts node lijkt neer te leggen bij het besef dat die tijd definitief voorbij is. Het nieuwe elan van de runologie als academisch aandachtsgebied blijkt uit de talrijke symposia en onderzoeksdagen die sinds het begin van de 80-er jaren met regelmaat zijn gehouden, met als hoogtepunten de door Claiborne Thompson geïnitieerde rij congressen (1980 Ann Arbor, 1985 Sigtuna, 1990 Valdres). In 1995 was het de beurt aan Göttingen, de academische residentie van Klaus Düwel, de onderzoeker die meer dan wie ook zijn stempel heeft gezet op het na-oorlogse runologisch onderzoek in Duitsland. Dat het zo lang duurde voordat het evenement die kant op kwam, heeft veel te maken met door de Tweede

Wereldoorlog geslagen zeer. Zo weigerde Erik Moltke botweg ieder overleg met zijn beroemde Göttinger collega Wolfgang Krause (een a-politiek onderzoeker en in zekere zin de grondlegger van de moderne runologie), een gevoeligheid die zich zelfs uitstrekke tot Krause's opvolger, Klaus Düwel. Aangezien men ook in de wetenschap heibel wijselijk uit de weg pleegt te gaan, heeft het tot na Moltke's dood in 1984 geduurd voordat Göttingen werd aangewezen als organisator van het in 1995 gehouden vijfjaarlijkse symposium over runen, het vierde in de rij. Thans, drie jaar later, zijn de papers in druk verschenen als Band 15 in de reeks *Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Zoals wel vaker is er een discrepantie tussen de gebundelde bijdragen en de werkelijk gehouden voordrachten. Niet opgenomen zijn de wel gehouden voordrachten van Tineke Looijenga ("The Nine Noubær from the Ribe Spell") en Börje Westlund ("Runic Inscriptions as Sources for the History of Writing"), wèl daarentegen de papers van drie onderzoekers die in 1995 verhinderd waren hun voordracht daadwerkelijk te houden. Tenslotte zijn de publicaties aangevuld met op speciaal verzoek geschreven bijdragen van onderzoekers gespecialiseerd in onderwerpen die naar het oordeel van de uitgever op het Symposium onderbelicht waren gebleven. Aan deze actieve inzet van Düwel danken we de artikelen van René Derolez, Karl Hauck, Signe Horn Fuglesang, David Michael Metcalf en Ute Schwab.

De aldus tot stand gekomen bundel bevat niet minder dan 43 bijdragen, onderverdeeld in de volgende categorieën: 1. Methodologie, 2) Chronologie und Sozialgeschichte, 3) Brakteaten, 4) Schrift und Schriftlichkeit, 5) Sprachgeschichte und Namenskunde, 6. Allgemeine Geschichte, Literatur, Religions- und Rechtsgeschichte. Deze indeling biedt de nodige ruimte voor willekeur. Een categorie *Brakteaten*, bij voorbeeld, hanteert als ordenend beginsel het begrip schriftdrager, en zondert deze groep af van inscripties die in hout of steen zijn aangebracht. Het is volstrekt legitiem dit als uitgangspunt te nemen, maar het bevreemdt dat in de andere categorieën weer geheel andere toelatingsnormen gelden. Sommige bijdragen zijn dan ook terechtgekomen in categorieën waar men ze misschien niet zou zoeken. Zo is het artikel van Karl Hauck, dat, als al zijn onderzoek van de

afgelopen dertig jaar, in de eerste plaats is gericht op het ontsluiten van vermeende of werkelijke Oudgermaanse mythologie, opgenomen in categorie 3, *Brakteaten*, en niet in categorie 6, waar het qua inhoud minstens zo goed zou thuishoren. Zoiets is echter nauwelijks te vermijden, en men moet begrip hebben voor de uitgever, die zich voor de taak gesteld zag orde te scheppen in een bonte verscheidenheid aan papers.

Aangezien de veelheid aan artikelen het ondoenlijk maakt iedere bijdrage afzonderlijk te bespreken, en ik zal mij hieronder beperken tot één of twee uit iedere categorie. Over het openingsartikel, Kurt Braunmüller's "Methodische Probleme in der Runologie", kom ik nog te spreken. Medegedeeld zij reeds dat het geschreven is in een gezwollen dictie die het lezen ervan geen onverdeeld genoegen maakt.

Aanmerkelijk meer lezenswaard, zowel inhoudelijk als stilistisch, is René Derolez's bijdrage "On the 'Otherness' of the Anglo-Saxon Runes and the 'Perfect Fit' of the Futhork", waarin de gang van zaken wordt geschetst rond de thans alom als juist ervaren opvatting dat er in het Germaans waarin het futhork ontstond een een-op-een relatie bestond tussen gebruikte grafemen en beschikbare fonemen (*one phoneme, one grapheme*). Wie vertrouwd is met de vakliteratuur kent de structuralistische methode uit het artikelen van Antonsen, maar Derolez, een oudgediende in het vak, toont aan dat het idee teruggaat op een door hemzelf een kleine halve eeuw geleden gepubliceerd artikel. Natuurlijk, de Praagse School was vlak voor de oorlog grotendeels uitgeweken naar Amerika, en het was een kwestie van tijd voordat de ideeën van deze denkrichting weer de oceaan over zouden komen om daar het historisch taalonderzoek te bevruchten, maar men moet wel bedenken dat interdisciplinair onderzoek in die dagen nog ongewoon was. Wat dat betreft kan Derolez's artikel gerust revolutionair genoemd worden. Dat zijn bijdrage zo weinig aandacht trok, was, zegt hij, gedeeltelijk zijn eigen schuld, want *I had written my article in Dutch* (!). Derolez gaat in op de bezwaren die tegen zijn these zijn aangevoerd, en weerlegt deze op overtuigende wijze. Musset had erop gewezen dat de positie van de runen *-j-*, *-u-* en *-p-* wankel was, vervangen als we deze alras zien worden door de runen voor *-i-*, resp. *-u-* en *-b-*. Maar, zo zegt

Derolez, het zijn juist deze afwijkingen die ons een vingerwijzing geven omtrent het milieu van de maker van het *fupark* (p. 113):

His Latin model used the letters I and V both as vowels and as consonants e.g. in IVVENIS. Hence it did not suggest that there was a need of separate graphemes for **j* and **w*. In other words, it was as if the Romans treated /i/ and /j/ and also /u/ and /w/, were actually allophones at the morphological level, which explains the alternations of the graphs **i** and **j**, **u** and **w**, as in Gothic *mawi* : *manjos* ‘maiden’ or Old English *bearu* : *bearnes* ‘wood’. However no such alternations of [i] and [j] and [u] and [w] appeared in word-initial positions, and it was precisely on those that the “rune-master” concentrated for establishing the phonemic inventory of his language. Therefore he created distinct graphemes for /j/ and /w/. But in non-initial positions, in inflections and conjugations, the occurrence within the same paradigm of forms with [i] and [j] or [u] and [w] was bound to blur the phonemic opposition recorded in the *fupark*, with the **i**-rune and the **u**-rune taking the place of their consonantal counterparts.

Minder overtuigend is Derolez’s verklaring dat de **p**-rune zou zijn verdwenen omdat /p/ en /b/ veelal gerealiseerd werden in posities die als complementair werden ervaren, zoals in Oudengels *bere* en *spere*, *bannan* en *spannan*. Natuurlijk, een voorafgaande /s/ aan het begin van een woord neutraliseerde bij ploffers het kenmerk *stem*, maar het Oudengels kende ook woorden als *pere* en *panne*, en ik denk dat de verdringing van **p** door **b** mede terug te voeren is op neutralisering in woord-finale positie, waarbij de betrekkelijke zeldzaamheid van /p/ in Anlaut maakte dat **p** werd opgegeven ten gunste van **b**. Wat betreft het beweerde afwijkende karakter (“*otherness*”) van het Angelsaksische *fuporc* tenslotte, wijst Derolez erop dat de overeenkomsten met het continentaal-Germaanse *fupark* veel groter zijn dan de vermeende verschillen.

In “On Runological and Linguistic Evidence for Dating Runic Inscriptions” buigt Elmer Antonsen zich over de vraag hoe inscripties

te dateren zijn. Antonsen kapittelde ooit Krause dat deze de inscripties in zijn Corpus niet chronologisch had gerangschikt. Toen hij 10 jaar nadien in de gelegenheid was het zelf te doen, deed hij het dan ook anders en deelde de inscripties in naar ouderdom, beginnend met de oudste. Weer 20 jaar later, we schrijven 1998, biecht Antonsen op dat, zou hij zijn *Concise Grammar* nu schrijven, hij vermoedelijk meer op de lijn van Krause zou zitten. De bekentenis maakt duidelijk dat de datering van runeninscripties een voortdurend probleem vormt.

Er zijn vier soorten datering denkbaar: historisch, archeologisch, runologisch en taalkundig. De historische datering is absoluut, en om die reden te prefereren boven runologische of taalkundige dateringen, die altijd relatief zijn. Het probleem is dat er nauwelijks historisch dateerbare inscripties zijn. *Next best* is de archeologische datering, die weliswaar niet vrij is van problemen -veel van wat na de ontwikkeling van de C14 methode zeker leek, is door de opkomst van de dendrologische methode op losse schroeven gezet-, maar toch aanmerkelijk betrouwbaarder resultaten oplevert dan de runologische of taalkundige datering. Het zijn juist de voetangels en klemmen van deze laatste twee methoden die Antonsen voor het voetlicht haalt.

De runologische methode baseert zich op de verschillende vormen waarin een bepaalde rune zich voordoet, waarbij de waargenomen variaties in een chronologisch kader worden geplaatst. Deze methode, die men als grafematische typologie kan karakteriseren, ziet de verschillende vormen dus niet als gelijkwaardige allomorfen, maar als producten van een grafematische ontwikkeling waarbij de ene vorm zich uit de andere heeft ontwikkeld en bijgevolg een jongere fase moet representeren. Een adder onder het gras, en eigenlijk onder het gras van iedere typologische methode, is natuurlijk de verhouding tussen regionale variatie en chronologische ontwikkeling, een vergelijking met twee onbekenden die nauwelijks op te lossen is. Waar het Antonsen om gaat, is echter vooral dat het voorkomen van een 'jonge' vorm niet doorslaggevend hoeft te zijn voor de datering van de inscriptie. Hoe misleidend dit kan zijn illustreert Antonsen aan de hand van het runencorpus van 1966, waarin Krause de archeologische datering (t.w. 100-300 AD) van een in Vimose gevonden houten schaaaf afwijst, met

als argument dat de vorm van de erop voorkomende **k**-rune verder alleen uit 6de - en 7de-eeuwse inscripties bekend is. Antonsen merkt hierover op “It apparently did not occur to Krause that his view of the age of the variants was rendered highly suspect by the archeological evidence”.

De linguïstische methode dateert inscripties aan de hand van taalvormen, soms ook de spelling waarin deze voorkomen. Antonsen wijst erop dat de omgekeerde spelling **Ai** voor oorspronkelijk /i/ (in **hAiderA**, steen van Björketorp), aangeeft dat de Oudgermaanse tweeklank /ai/ in het dialect van de maker van de inscriptie samengetrokken moet zijn geweest tot /æ/, en dat de inscriptie derhalve van na de Oostscandinavische monoftering moet stammen. Taalkundige analyse maakt derhalve wel datering mogelijk, maar alleen in relatieve zin. De naam **sigimArAz**, met /a/ nog niet gesyncopeerd in onbeklemtoonde positie, laat zien dat de inscriptie (Ellestad) taalkundig een oudere fase representeert dan de Björketorp steen (waar de themavokaal gesyncopeerd is in **lausR**). Dat hoeft op zich niet te betekenen dat de inscriptie ook ouder is, plechtig en dus archaisch taalgebruik (vgl. het genoemde gebruik van **Ai**) kan de zaak lelijk vertekenen, maar een aanwijzing is het natuurlijk wèl. Antonsen benadrukt dat inscripties als die van Tune, Järsberg, Möjbro, Opedal, die traditioneel rond 400 AD worden gedateerd, net zo goed uit de eerste eeuwen van onze jaartelling kunnen stammen: de stenen waarop ze zijn aangebracht zijn archeologisch niet dateerbaar, en taalkundig kunnen we alleen zeggen dat de inscripties geen sporen vertonen van de ingrijpende wijzigingen in de taalstructuur die rond 450 zichtbaar worden.

De datering van brakteaten staat centraal in Morten Axboe's paper “Die innere Chronologie der A-C-Brakteaten und ihrer Inschriften”. Axboe's methode is puur typologisch. Brakteaten zijn ook als grafvondsten bekend, maar alleen mondjesmaat: genoeg om hun voorkomen globaal te dateren, maar te weinig als het erom gaat de verhouding tussen de verschillende typen vast te leggen. Axboe benadrukt dat gezien deze vondstomstandigheden iedere ontwikkelingschets noodgedwongen niet anders dan typologisch kan

zijn. Salin's inzet van 1895 had een typologische grondslag, evenals het onderzoek van Mackeprang van een halve eeuw geleden. De verbeterde hulpmiddelen (computer) en het sterk toegenomen aantal bekende exemplaren maken echter dat het thans mogelijk is de verschillende kenmerken statistisch te analyseren, zonder daarbij beïnvloed te worden door reeds postgevatte meningen, hoe juist deze ook mogen schijnen. Salin en Mackeprang gingen ervan uit dat de A-brakteaten, die dicht bij het Romeinse voorbeeld (medaillons) staan, de oudste zijn, terwijl de C-brakteaten, die zich van het Romeinse voorbeeld hebben losgemaakt, uit latere tijd stammen. Axboe's analyses ontcrachten deze gedachte niet, maar zij relativeren wel de gevolgtrekkingen die daaruit gemaakt kunnen worden. Het lijkt er namelijk op dat A-brakteaten ook nog in de latere fasen van de brakteaten-productie vervaardigd zijn, al loopt hun aandeel procentueel sterk terug. Een A-brakteaat is daarom niet per definitie ouder dan een C-brakteaat, al blijft de kans daarop natuurlijk groot. Axboe's methode leidt, anders dan bij Salin of Montelius, niet tot periode-afbakening, maar registreert tendenzen, zoals de constatering dat in de eerste tijd van de brakteaten-productie vlakke reliefs domineren, terwijl diepere reliefs later terrein winnen. Axboe constateert ook dat vroegere brakteaten nog de haardracht van de Romeinse medallions imiteren, inclusief de diadeembanden als symbool van de keizerlijke waardigheid, terwijl volgende modellen de haartooi vrijer afbeelden. Weer later zien we het haar afgebeeld op een wijze die doet denken aan de zgn. 'Suevenknoop', de haardracht die de drager kenbaar maakte als vrij man en krijger. Het zijn echter niet de afzonderlijke tendenzen waarom het Axboe gaat, maar om het in combinatie voorkomen ervan, daar dat de grondslag biedt voor het opstellen van een meer brede typologie van de ontwikkeling van de brakteaten.

Michael Barnes, die in Valdres lucht had gegeven aan zijn academische ergernis over de lichtvaardige wijze waarop sommige runologen terminologie al dan niet hanteren, buigt zich in "The Transitional Inscriptions" over het begrip *transition period*. Wat, vraagt hij rhetorisch (p. 448), bedoelen we eigenlijk met *transition*? Gaat het om de overgang van het Oude naar het Jonge Fupark, of om de overgang van

Primitive Norse naar Proto-Oudnoors? Of anders om een combinatie van deze twee ontwikkelingen? Barnes sluit een samenhang niet geheel uit, maar hij maakt aan de hand van de Eggjum inscriptie (nog geschreven in het oude futhork, maar met taalkundige ontwikkelingen doorgevoerd in het gebruikte schrift) duidelijk dat we te maken hebben met verschillende, hoogstens in de verte samenhangende fenomenen. Hij pleit er vervolgens voor het begrip “Transitional Inscriptions” af te bakenen *on the basis of rune forms and their relationship to speech sounds*, al is hij zich bewust dat andere runologen [lees Antonsen] een andere invalshoek prefereren. Barnes illustreert zijn criterium met het voorbeeld van de oude **j**-rune, akrofonisch gebruikt voor *jera* ‘jaar’, die na het wegvallen van de /j/ in beginpositie (vgl. Zweeds *år*) gerecycled werd om een niet-nasale /a/ aan te duiden. Vinden we de voormalige **j**-rune aldus gebruikt in een inscriptie die verder alleen runen uit het oude futhork laat zien, dan moeten we volgens Barnes spreken van een *transitional inscription*. Als criterium voor een inscriptie in het jongere futhork beschouwt Barnes het verdwijnen uit het schriftbeeld van de oude runen **g** en **d**. Vinden we dus de oude rune **j** met klankwaarde /a/ in combinatie met de runen **g** en **d** (voor /g/, resp. /d/) dan hebben we te maken inscriptie uit de overgangstijd. Deze definitie rekt Barnes vervolgens een beetje op door ook het voorkomen van de oude runen **e** en **o**, en zelfs de oude vorm van **k** (zonder verticale hoofdstreep) te laten gelden als kenmerk van een in het oude futhork geschreven inscriptie. Het voordeel van dit criterium is dat het natrekbaar is. Met behulp met het aldus verkregen diagnostisch apparaat slaagt Barnes erin een tiental *transitional* te noemen inscripties af te zonderen, maar de aldus gewonnen groep is zeer heterogeen (p. 457). Als gezegd is Barnes een aanhanger van de theorie dat het ontstaan van het jonge futhork geheel of gedeeltelijk het gevolg is van de verandering die sommige klanken in woord-initiële positie (zoals /j/ en /w/, maar ook /e/) ondergingen, een ontwikkeling die bij handhaving van het akrofonisch beginsel er noodgedwongen toe moest leiden dat de rune **j** kwam te staan voor /a/. Dat deze aanduiding werkelijk voorkomt is een krachtig argument dat dit proces aldus werkzaam was. Maar, zoals Barnes zelf aangeeft, de steen van Eggjum verzet zich deze op het oog

aantrekkelijke verklaring. De op deze steen voorkomende inscriptie immers, is zo goed als geheel gesteld in het Oude Fupark, terwijl er anderzijds geen twijfel over kan bestaan dat de taalveranderingen die Barnes verantwoordelijk acht voor het opkomen van het jonge fupark in de taal van de inscriptie al zijn doorgevoerd. Als het akrofonisch principe zo'n dictatoriale macht had dat het de klankwaarde van de runische grafemen voorschreef, zouden de betreffende runen na het wegvallen van de genoemde beginklanken niet meer in hun oude klankwaarden mogen voorkomen, en dat nu is precies wat bij Eggjum wel het geval is. Barnes ziet zich derhalve gedwongen aan te nemen dat sommige runenschrijvers zich ofwel aan het akrofonisch dictaat onttrokken, of uit antiquarische belangstelling opereerden met een archaisch set namen. Elegant valt deze oplossing niet te noemen, al vindt de verklaring mogelijk enige steun in de zgn. *Sankt-Galler Vorakten*, die laten zien dat als het erom ging men goed in staat was oudere, plechtstatige vormen te reproduceren van namen die in het dagelijks taalgebruik vergaand waren afgesleten.

In "Runic Inscriptions as Sources of Personal Names" gaat Henrik Williams in op het belang van de runologie voor de namenkunde. Het overzicht dat hij geeft is nuttig, en waagt zich niet opzienbarende stellingnames, of het zou zijn verwijt moeten zijn dat de uitgevers van *Sveriges Runinskrifter* niet met zekerheid te duiden namen bij voorkeur hebben toegewezen aan mannelijke naamsdragers en zich dus schuldig hebben gemaakt aan seksistisch gedrag. In het huidige tijdsbestek is een dergelijk kwalificatie eerder politiek-correct dan schokkend.

Zeer welkom en zeker niet overbodig is Lena Peterson's onderzoek "A Critical Survey of the Alleged East Germanic Runic Inscriptions in Scandinavia". Carl Marstrand had in 1929 verklaard dat de taalvormen van een aantal in Scandinavië gevonden runeninscripties als Gotisch moesten worden beschouwd. De opvatting werd enthousiast onthaald en vond vervolgens zijn weg naar de nodige handboeken in runologie, waaronder dat van Krause (1966), Antonsen (1975) en zelfs -zij het ook niet expliciet- Düwel (1983). Peterson onderzoekt minutieus de door Marstrand en anderen als Gotisch aangemerkte inscripties op Oostgermaanse taalkenmerken en komt tot de conclusie dat de

toewijzing van deze inscripties aan een Oostgermaanse taalgroep iedere grondslag mist. Zij wijst er echter op dat Marstrander, de instigator van dit oormerk, in 1952 veel minder zeker van zijn zaak lijkt te zijn: “One could even imagine that he had become a little scared by the effect his test balloon from 1929 had had”.

Edith Marold combineert haar gedegen kennis van zowel skaldenpoëzie als runeninscripties tot een leerrijk resumé over in versvorm geschreven inscripties. Haar bijdrage “Runeninschriften als Quelle zur Geschichte der Skaldendichtung” is niet zozeer een onderzoek naar, als wel een overzicht van runenpoëzie, inhoudelijk gepresenteerd aan de hand van themas als lof, smaad, liefde, tovenarij enz. Gewoontegetrouw schuwt Marold nieuwe interpretaties niet. We vinden bijvoorbeeld een nieuwe duiding van het in Bergen gevonden, in dróttkvætt gedichte vers *Fell til fríðrar þellu*, op de Theodorik-strofe van de Röksteen na waarschijnlijk het meest behandelde runengedicht. Uitgaand van een idee van Barbro Söderberg vat Marold **iolun** op als *Wahnwitz*, en koppelt daarbij dictie en thema van de problematische tweede helming aan die van de eerste, met als Leitmotiv “die bannhafte Liebe zu einer dämonischen Frau”. Het woord *jölnun* komt in Bergen ook voor in het al even problematische **ioluns moþ** (acc. van *jóluns móðr*), volgens Marold te duiden als ‘Rasernei des Wahnsins’. In zijn tijd was Krause geneigd **iolun** te interpreteren als **iotun**, en inderdaad, *jötuns móðr* geeft goede zin, en een vergelijkbare uitdrukking (*i jötunmóði*) komt voor in *Völuspá* (str. 50). Men zou natuurlijk de redenering kunnen omkeren en stellen dat de Edda-uitdrukking, als lectio faciliior, geëmendeed zou moeten worden tot **jölunmóðr*, maar dat lijkt niet raadzaam, aangezien alle handschriften hier *jötunmóði* hebben. Aan het bestaan van deze uitdrukking is dus niet te tornen, wat steun geeft aan een eventuele emending van **ioluns moþ** tot **iotuns moþ**, en daarmee ook aan een lezing **jötun-* in ons runengedicht. *lúðr jötunbuðar* zou dan kunnen betekenen de ‘maalkast van rots (woning van de reus)’ = ‘zee’ (vgl. Snæbjörn’s *eylúðr* ‘zee’), dan wel ‘maalkast waar de reus in huisde’ = schip (refererend aan de mythe van Bergelmir, de reus die de overstroming overleefde in een graanbak/maalkast, als verhaald door Snorri). Een andere mogelijkheid is *jötunbrúðar* ‘van de reuzin’ te lezen,

wat inspectie van de inscriptie noodzakelijk zou maken. Voor wie niet van reuz(inn)en bestaat tenslotte de mogelijkheid **iolun** te lezen als *ölvun* ‘roes’, wat de versregel metrisch wat overlaadt. Een dergelijke metrische belading vinden we echter ook in de eerste helming *fiskáls festibála*. Deze in een notendop gegeven overwegingen laten vermoeden dat Marold’s interpretatie niet het laatste woord kan zijn. Niet overtuigend is haar contextuele duiding van de strofe die zij inschaalt als een *Sagentyp* waarbij een heks een jongeman in de ban van haar demonische liefde slaat en hem zo schade berokkent (“in dem ein junger Mann ein Liebesverhältnis mit einer Frau eingeht, die ihn in ihrem Reich festhält”). Onmogelijk is dat niet, maar ik wil er op wijzen dat het onmiddellijk aansluitende Vergilius citaat *omnia vincit amor, et nos cedamus amori* moeilijk met deze uitleg in overeenstemming te brengen is.

In “Runeninschriften als Quelle der Frömmigkeitsgeschichte” buigt Otto Gschwantler zich over de religieuze achtergrond van Christelijke gedenksteden, waarbij hij het door Gurevich and Dinzlbacher geïntroduceerde begrip religieuze volkskultuur (in tegenstelling tot de officiële kerkelijke leer) hanteert. Een van de formules die Gschwantler onderzoekt betreft *hjálpá*, een in runeninscripties bijna vierhonderd keer voorkomende term (als in de formule **kuþ halbe selu þiRa vel** op Vg 117). Aangezien *hjálpá* in het proza van die tijd niet ‘helpen’ betekent, maar ‘redden, behoeden’, is men geneigd deze betekenis ook in runeninscripties aan te nemen. In dat geval zou het woord overeenkomen met uit de Latijnse gebedsliturgie bekende termen als *liberare* en *salvare*. Toch wijst volgens Gschwantler de in *Hauksbók* voorkomende eed *svá hjalpi mér Freyr, Njörðr ok hinn almatki áss* en de ‘Fimtardóms-eed’ *hjalpi svo mér guð í þvísa ljósi og öðru* eerder op een betekenis *adjware*. Hij verklaart dit door een betekenisverschuiving van ‘helpen, bijstaan’ naar ‘beschermen, behoeden (*ergo* redden)’ aan te nemen, die zich in proza zou hebben voltrokken onder invloed van formules voor het zieleheil. Een andere uiting van religieuze volkskultuur ziet Gschwantler in formules als *fyrir önd ...*, waarbij hij erop wijst dat in de huidige doden-liturgie, met zijn accent op de wederopstanding, het begrip ‘ziel’ niet voorkomt. De uitdrukking *anima et spiritus* kwam vroeger echter veelvuldig voor en Gschwantler acht het

aannemelijk dat op runenstenen voorkomende zinswendingen als *and ok salu* hierop terug te voeren zijn. Andere begrippen die Gschwantler onderzoekt betreffen ondermeer Maria's rol als medeverlosseres en de uitdrukking *gæra bro fyrir sial*. Een inhoudsrijke, waardevolle bijdrage!

Tot slot een woord over de bijdrage van Kurt Braunmüller *Methodische Probleme in der Runologie - einige Überlegungen aus linguistischer Sicht*, de neerslag van de plenaire openings sessie van het congres, door Düwel als eerste artikel opgenomen. Braunmüller's paper getuigt van een zelfingenomenheid die de lezer in een gevoel van verwondering achterlaat, en het siert de uitgever dat hij de bijdrage heeft opgenomen. Braunmüller is van huis uit ook geen runoloog, maar een linguïst die zich waagde aan een runologische uitstapje met de duiding van de toen net ontdekte runensteen van Malt. Zijn interpretatie ervan blonk uit door onbekendheid met bestaande runologische conventies en was, vriendelijk gezegd, niet bijster geslaagd. Het zal wel toeval zijn, maar het feit dat zijn *Methodische Probleme* doorspekt is met nauwelijks verkapte verwijten aan het adres van de runologen, die hij gebrek aan methode verwijt, lijkt welhaast ingegeven door de gedachte dat de aanval de beste verdediging is. Zo van, mijn interpretatie mag dan rammelen, maar de hele runologie *an sich* heeft het er lelijk bij laten zitten. Zo zegt Braunmüller het natuurlijk niet, de emmer van toorn die hij over de in Göttingen verzamelde runologen uitgooit, kan samengevat worden in zijn opmerking dat de runologen uitgaan van denkbeelden die "mindestens 100 Jahre (wenn nicht noch mehr) hinter dem derzeitigen methodologischen Stand der Forschung in der historischen Linguistik hinterherhinken". Het is waar dat de runologie zoals die in Zweden en Noorwegen lange tijd bedreven is, tot voor kort sterk georiënteerd was op de inzichten van Neogrammatici als Adolf Noreen. En wat dan nog? De neogrammatistische wetenschap was after all *heavily databased* -iets waar sommige moderne linguïstische stromingen een punt aan kunnen zuigen-, en het feit dat de voormannen ervan in de 19de eeuw leefden betekent niet dat deze benadering niet meer geldig is. Braunmüller's voorstelling van zaken is ook feitelijk onjuist, omdat runologen als Elmer Antonsen and Claiborne Thompson de structuralistische methode al sinds jaar en dag hanteren. In de gloed van zijn betoog over

wat er nog allemaal gedaan moet worden in de puinhoop die de runologen ervan gemaakt hebben, laat Braunmüller zich bovendien verleiden tot uitspraken die slecht onderbouwd zijn (p. 19): “Da sich die Literarisierung in der Wikingerzeit auf einen relativ kleinen Kreis beschränkt haben dürfte ...”. Een dergelijk ad-hoc bewering past slecht in de mond van iemand die de runologen voorhoudt op onverantwoorde wijze bezig te zijn. Natuurlijk, ontdaan van hun linguïstische bombast zijn sommige van B. vermaningen op zich niet onwaar, maar het zijn veelal zaken die iedereen met een gezond timmermansjongensverstand zelf kan bedenken, en ik heb weinig behoefte om ze, gepresenteerd als de laatste wijsheid, als banvloek op me af geslingerd te krijgen. Als Braunmüller stijl en toon had gematigd was zijn bijdrage een stuk leesbaarder geweest.

Gelukkig is Braunmüller een uitzondering. De meeste artikelen zijn goed leesbaar en van niveau. Technisch valt er op het boek weinig aan te merken, het is prachtig uitgevoerd en bevat, anders dan bij sommige andere delen uit de reeks *Ergänzungsbände*, slechts weinig drukfouten. Al met al is *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung* een bijzonder boek en een indrukwekkend getuigenis van de toegenomen kennis op het terrein van de runologie.

Kees Samplonius, Universiteit van Amsterdam